

Een collectie narratieve tragediehypotheseis : de Tales from Euripides

door

ROSINE VAN HEMELRYCK

Aspirant bij het Belgisch Nationaal Fonds
voor Wetenschappelijk Onderzoek

Wie een woordenboek openslaat sub verbo *ὑπόθεσις*, in het Latijn *argumentum*, zal merken dat het woord allerlei betekenissen kan hebben. Dieper ingaan op de etymologie van deze term en de evolutie schetsen van grondbetekenis tot concreet gebruik zou ons hier evenwel te ver leiden. In deze kontekst gebruiken we het woord *hypothesis* voor de inleidingen die in de middeleeuwse manuscripten literaire teksten, in ons geval tragedieteksten, voorafgaan: geen uitvoerige analyses, zoals sommige moderne inleidingen maar – enkele byzantijnse hypotheseis uitgezonderd – relatief korte stukjes die grotendeels objectieve informatie bevatten. Zij kunnen een en ander vertellen over de inhoud van het stuk en de plaats waar de handeling zich afspeelt, over koor en proloog, over de datering van de opvoering en de prijs die toen door de auteur behaald werd. Eventueel vermelden ze andere gelijkaardige werken of belichten de historische achtergrond. Kortom, hypotheseis verschaffen de lezer een aantal gegevens opdat hij niet volledig onwetend aan de lectuur van het stuk zou beginnen.

Zij behandelen niet allen dezelfde punten maar beperken zich meestal tot bepaalde vormen van informatie. Precies op grond hiervan kan men in de hypotheseis diverse types onderscheiden. Sommige geven de voorkeur aan mythologische of historische aspecten, andere aan inhoudelijke of scenische gegevens. Voor eenzelfde tragedie zijn vaak hypotheseis van verschillende types bewaard, daarnaast komen ook metrische stukken voor. De onderlinge afwijkingen zijn bovendien ook het gevolg van tijdsverschillen. Immers tussen de oudste gekende hypotheseis, nl. van Aristophanes van Byzantium (3de eeuw v. C.) en de meest recente, bvb. van Thomas Magister (14de eeuw n. C.) strekken zich 16 à 17 eeuwen uit. Het is dus een vrij heterogeen materiaal dat wij onder de benaming *hypothesis*, dwz. inleiding, plegen te rangschikken.

Aan elk type zijn specifieke problemen verbonden, ja zelfs aan elke hypothesis en veel is hier nog niet opgelost. Een groot

aantal moeilijkheden is evenwel te wijten aan, laat het ons de slordigheid noemen, waarmee hypotheseis in de loop der tijden overgeleverd werden, in tegenstelling met de tekst van de tragedies zelf. Zij vormden slechts inleidend materiaal en werden derhalve als bijzaak beschouwd: een uitbreiding, wijziging, omissie meer of minder, wat deed het er toe? Uit deze zovele malen gewijzigde hypotheseis de oorspronkelijke vorm distilleren en hiervan de auteur of ten minste de periode van ontstaan achterhalen, is doorgaans niet zo'n eenvoudige opdracht.

Dergelijke problemen zijn ook verbonden aan het type dat ons hier interesseert. Deze hypotheseis zijn inhoudelijk zuiver narratief, dit wil zeggen zij beperken zich uitsluitend tot het navertellen van de tragedie en zij zijn anoniem overgeleverd. In de loop van de vorige eeuw hebben zij vanwege de filologen maar weinig belangstelling genoten in tegenstelling tot o.a. de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium. Zo deze laatste waardevolle gegevens verstrekten over de opvoering van het stuk, met name datering en resultaat van de wedstrijd, zo hadden de narratieve hypotheseis de moderne filologie maar weinig te bieden. Om de inhoud van een stuk te kennen moest men het toch maar lezen; een filoloog had daarvoor geen samenvatting nodig! Aristophanes gaf in twee, drie zinnen de grote lijnen, de hoofdmomenten van het stuk weer: dat was bondig, kernachtig, wetenschappelijk werk. De anonieme hypotheseis daarentegen waren veel te uitvoerig, te gedetailleerd, meende men, en niet in staat het essentiële van het bijkomstige te onderscheiden. De inhoud van het stuk was bovendien niet steeds correct weergegeven. Dit alles bracht met zich mee dat men deze hypotheseis, gemakkelijks halve en met de nodige geringschatting op naam zette van een „anonieme byzantijnse grammaticus”, een term die men gebruikte als verzamelnaam voor zondebokken aan wie men alles kon toeschrijven wat men zelf niet wetenschappelijk genoeg vond. Eenmaal van het etiket „byzantijns” voorzien, werden deze hypotheseis meestal in de vergeethoek geduwd. In het beste geval werden ze beschouwd als uitbreidingen van Aristophanes' hypotheseis en bestudeerd met het doel er diens oorspronkelijke tekst in terug te vinden, zonder veel succes, uiteraard.

De kritiek van de 19de eeuw bevat enige waarheid naast veel onrechtvaardigheid. Belangrijk is dat men de hypotheseis beoordeelt met objectieve criteria en vanuit de juiste optiek; dat men eerst onderzoekt met welke bedoeling zij destijds geschreven werden. Een afzonderlijk werk, gewijd aan hun inhoud, taal en stijl en aan hun methode om het stuk samen te vatten, is pas voor

enkele jaren verschenen - om precies te zijn in 1971 - van de hand van J. Krenn. In 1875 nochtans had Wilamowitz reeds in enkele terloopse opmerkingen, die toen weinig aandacht kregen, de basis gelegd voor de algemene theorie die G. Zuntz omtrent deze hypotheseis in 1955 zou uitbouwen, nadat papyrusvondsten Wilamowitz' vermoedens bevestigd hadden.

Zuntz beschreef de hypotheseis, inhoudelijk en stilistisch als volgt: „De handeling van het stuk samenvatten is hun enige doel. Dit gebeurt op een klare en elegante manier, met occasionele retorische opsmuk en enkele terugkerende bijzonderheden van stijl. Beginnend in de regel met de naam van het hoofdpersonage uit het stuk, vertellen zij het verhaal na, zonder al te veel details, in de verleden tijd. Verzen uit het stuk in kwestie worden niet geciteerd, gegevens vreemd aan het stuk worden niet toegevoegd en over de dichter wordt geen oordeel uitgesproken”.

Tot de best bewaarde voorbeelden van dit type behoort de hypotheseis van Euripides' *Orestes*. Ter illustratie laten wij hiervan de tekst in vertaling volgen:

„Orestes had Aegisthus en Clytaemnestra gedood om de moord op zijn vader te wreken. Omdat hij het aangedurfd had een moedermoord te plegen werd hij ogenblikkelijk met waanzin gestraft. Wanneer Tyndareus, de vader van het slachtoffer, een aanklacht tegen hem indiende, besloten de Argeërs zich in een openbare stemming uit te spreken over het lot dat de goddeloze opgelegd moest worden. Het toeval wilde echter dat Menelaus, terug van zijn zwerftocht, diezelfde dag nog aangekomen was, nadat hij de vorige nacht Helena al vooropgestuurd had. Wanneer hem door Orestes om hulp gevraagd werd, deed hij eerder terughoudend omdat Tyndareus de tegenpartij vertegenwoordigde. Nadat in het openbaar verschillende pleidooien waren gehouden velde de massa Orestes' doodvonnis. Men stond hem toe zelfmoord te plegen. Zijn vriend Pylades, die bij dit alles aanwezig was geweest, gaf hem echter de raad eerst op Menelaus wraak te nemen door Helena te doden. Net toen ze klaar stonden om dit plan uit te voeren werd er roet in het eten gestrooid door de goden die Helena schaakten. Electra zorgde er evenwel nog voor dat ze Hermione die toen aankwam, te pakken kregen. Dan verscheen Menelaus, zag zichzelf door hen al van vrouw en kind beroofd en besloot de burcht te vernietigen maar zij waren hem voor en dreigden met brandstichting. Ten slotte kwam Apollo te voorschijn en vertelde dat hij Helena naar de goden zou brengen. Orestes gaf hij de opdracht met Hermione te huwen en, gereinigd van de moord, over Argos te regeren terwijl Pylades met Electra zou trouwen”.

Stilistisch vertonen de narratieve hypotheseis een aantal vaste kenmerken waardoor ze gemakkelijk van de andere types te onderscheiden zijn. Het begin is vrij stereotiep en vertoont duidelijk twee varianten. In het ene geval wordt, zoals in de hypothesis van *Orestes*, onmiddellijk verwezen naar een gebeuren dat voor het verdere verloop van de handeling relevant is ; in het andere geval worden bepaalde personen vrij uitvoerig voorgesteld. In de hypothesis van het stuk *Hippolytus* leest men :

„Theseus was de zoon van Aethra en Poseidon, en koning van Athene. Uit zijn huwelijk met Hippolyta, een Amazone, werd Hippolytus geboren. Na de dood van zijn echtgenote nam Theseus een kretensische tot vrouw, de dochter van Minos, koning van Kreta, en Pasiphaë, Phaedra”.

Van deze 11 eigennamen is ongetwijfeld de helft niet noodzakelijk om het stuk goed te begrijpen. Zij wijzen echter op een kenmerk waarop we later zullen ingaan : de belangstelling voor mythologie. Deze „stamboom-manie” brengt wel de bondigheid in het gedrang, een kenmerk waarnaar de hypotheseis elders duidelijk streven, onder meer door het vervangen van ingewikkelde constructies met reeksen bijzinnen in de optatief of conjunctief, door eenvoudige participiumzinnen. Ook de talrijke *μὲν* - *δέ* contrasten maken de tekst wel eens langer dan nodig. Deze tegenstellingen van het type „enerzijds-anderzijds” hebben vaak iets gekunstelds en niet zelden wordt de inhoud van het stuk lichtjes verwrongen om hem in zulk een *μὲν* - *δέ* zin te persen.

Dit brengt ons meteen bij een belangrijke vraag : in hoeverre geven deze hypotheseis de inhoud van het stuk correct weer ? Deze vraag dient gesteld wanneer men de hypotheseis wil betrekken bij de reconstructie van verloren stukken, vermits er in de papyri inderdaad hypotheseis gevonden zijn van niet meer bewaarde stukken. Dat men bij dergelijke reconstructies uitermate voorzichtig moet zijn met het gebruik van hypotheseis blijkt o.a. uit het werk van Krenn. Deze heeft onderzocht in welke mate hypotheseis van bewaarde stukken letterlijk en inhoudelijk parallellen met de tragedie vertonen. Hij constateert dat zij qua taal vaak zeer nauw bij de tekst van het stuk aansluiten, dwz. dat passages soms samengevat worden in de woorden van de tragedie zelf mits, uiteraard, enige aanpassing aan het prozaïsche taalgebruik. Bevat een hypothesis dus een minder courante term dan is deze negen keer op tien aan het stuk ontleend. In de hypothesis van *Orestes* is dit het geval met *μηπροκτονῆσαι*. Naast letterlijke overeenkomsten zijn er parafrasen en ten slotte ook passages zonder parallellen. Met

andere woorden, op formeel gebied zijn er ongetwijfeld overeenkomsten met de tekst van het stuk maar het is onmogelijk om vaste regels te formuleren die men zou kunnen gebruiken bij de reconstructie van verloren stukken; een bepaald woord kan uit de tragedie overgenomen zijn maar is het niet noodzakelijk.

Hetzelfde geldt voor de inhoud. In principe vatten de hypothesen het stuk stap na stap, episode per episode samen en, eveneens in principe, vertellen zij geen onwaarheden. Theoretisch zou men dus uit een hypothesis van een verloren tragedie het verloop van de handeling, de structuur van het stuk mogen afleiden. Maar ook hier is voorzichtigheid geboden. Hiervan enkele voorbeelden.

De hypothesis begint met het samenvatten van de proloog waarin de voorgeschiedenis en de beginsituatie van het stuk geschetst wordt. Hier wordt derhalve dieper op ingegaan omdat deze gegevens voor het goed begrijpen van de tragedie belangrijk zijn. Uit de tekst van de hypothesis kan men echter niet afleiden waar de proloog eindigt en met welke feiten het stuk begint. In de hypothesis van *Orestes* gaat een derde van de 20 lijnen tekst op de proloog terug. Elders neemt de proloog soms de helft tot twee derde van de hypothesis in beslag. Ook hier zijn dus geen vaste regels af te leiden en dit scheidt voor reconstructie van stukken aan de hand van hypothesen een belangrijk probleem vermits het daar absoluut noodzakelijk is te weten waar het stuk begint.

Daarnaast blijkt dat niet alle episodes en taferelen evenveel aandacht krijgen. Alleen wat belang heeft voor het vorderen van de handeling komt aan bod. Om die reden slaat de hypothesis van *Orestes* de eerste episode volledig over. Ook koorliederen worden achterwege gelaten, vooral omdat het koor bij Euripides niet echt aan de handeling deelneemt. De hele structuur van een stuk uit een hypothesis afleiden, dwz. de *parodos*, episodes, *stasima* en *exodos* onderscheiden, is bijgevolg zo goed als onmogelijk.

Er zijn nog andere problemen, we vermelden er slechts enkele. Het optreden van personages wordt vaak uitdrukkelijk gesignaleerd door de participia *ἐπιφανείς* - verschijnt ten tonele - of *παραγενόμενος* - treedt op - waarbij het eerste in principe gebruikt wordt voor de *deus ex machina*, het laatste voor gewone mensen bij hun eerste optreden. Maar ook hier mag men de hypothesen niet blindelings vertrouwen. Het eerste optreden van iemand wordt soms niet vermeld, als het voor het vervolg irrelevant is en dan dient *παραγενόμενος* voor een later optreden terwijl men *ἐπιφανείς* af en toe ook voor gewone stervelingen aantreft.

In verband met de chronologische volgorde der feiten kunnen de hypothesen evenmin zekerheid bieden. Soms anticiperen ze

op het stuk of wijzigen ze de volgorde der feiten wanneer de tragedie bvb. via bodenverhalen het flash-backprocédé gebruikt. Omwille van de duidelijkheid en de draad van het verhaal geven de hypotheseis steeds de oorzaak-gevolg orde. De hypothesis van *Orestes* vertelt dat Pylades en Orestes Helena willen doden maar verhinderd worden *doordat de goden haar schaken*. Door meteen te verklappen dat de moordpoging mislukt is, loopt de hypothesis op het stuk vooruit. Euripides laat immers een slaaf vertellen dat Helena verdwenen is. Menelaus gelooft dat ze dood is en hoe de vork precies in de steel zit, verneemt men pas op het einde. Duidelijkheidshalve heeft de hypothesis hier ook de suspens weggelaten.

Op het eerste gezicht lijken dit allemaal slechts kleine afwijkingen maar zij geven alle te zamen een onjuiste voorstelling van het stuk. Bovendien blijkt dat naar het einde van het verhaal toe, de „samenvattingsijver” van de hypotheseis begint te verminderen zodat de slotscènes nog bondiger en minder nauwkeurig behandeld worden.

Wat hun nut betreft bij reconstructie van verloren tragedies moeten we besluiten dat deze hypotheseis alleen bruikbaar zijn wanneer ze met andere bronnen gecombineerd en vergeleken kunnen worden.

Wellicht vraagt u zich ondertussen af in welk opzicht dergelijke hypotheseis voor ons van belang zijn. Voor bewaarde stukken leren ze ons niets vermits ze zich beperken tot de inhoud van het stuk en voor verloren tragedies leren ze ons althans niets met zekerheid. Welnu, zij zijn, in eerste instantie, interessant vanuit zuiver literairhistorisch standpunt. Alles wijst er immers op dat zij zich niet zozeer bekommeren om het samenvatten van een stuk dan wel om het navertellen van een verhaal.

Een tragedie behandelt altijd slechts een zeer beperkt moment uit een mythe. Ten tonele worden een aantal feiten opgevoerd die zich, concreet, binnen de 24 uur op een bepaalde plaats zouden kunnen afspelen. Wat tevoren of elders gebeurt wordt enkel gelineerd. Precies met deze eenheid van tijd en ruimte houden de hypotheseis geen rekening. Hun verhaal is altijd veel uitgestrekter dan het stuk. Zij maken geen onderscheid tussen wat echt opgevoerd en wat gewoon verteld wordt terwijl ze af en toe zelfs totaal vreemde, dwz. niet uit het stuk afkomstige elementen toevoegen. Wilamowitz had er reeds op gewezen dat personages als boden, slaven en gezanten, die in het stuk slechts eenmaal optreden en daarom anoniem blijven, in de hypotheseis een naam kregen. Zo heet de moeder van Rhesus die bij Euripides een naam-

loze muze blijft, in de hypothesis Calliope. Zo ook komen in de eerste zin van de hypothesis van het stuk *Melanippe* 10 eigenamen voor hoewel waarschijnlijk slechts twee of drie van deze tien personen optraden.

Men kan zich afvragen of dit niet in strijd is met de duidelijkheid waarnaar deze hypotheseis streven. Zij geven de lezer immers namen of feiten die hij bij de lectuur van het stuk nooit zal ontmoeten. Indien deze hypotheseis gewone hypotheseis waren, zou dit de lezer alleen maar in verwarring kunnen brengen. Gewone hypotheseis dienen, zoals gezegd, als inleiding, dit wil zeggen worden gelezen vooraleer men de tragedie zelf aanpakt. Welnu, in dit opzicht zijn de anonieme hypotheseis speciaal en dit brengt ons bij de theorie die in de vijftigerjaren door Zuntz geformuleerd werd. Zuntz schreef toen: „Deze hypotheseis zijn niet bedoeld om voor de lezer als inleiding tot het stuk te fungeren. Zij zijn bedoeld ter vervanging van het stuk. „Dit verklaart meteen de overvloed aan eigenamen. Op het toneel hebben te veel eigenamen geen zin; men herkent de personages aan hun uiterlijk. In een geschreven verhaal daarentegen kan men ze slechts door hun naam uit elkaar houden. En wat deed het er toe of Rhesus' moeder Calliope heette of, zoals in ander hypothesis Terpsichore? Het volstond dat ze een naam kreeg waardoor ze bij de lezer representatief werd.

In de middeleeuwse manuscripten staan deze hypotheseis te zamen met die van Aristophanes van Byzantium en andere, vóór de tekst van de besproken stukken. Hun oorsprong is evenwel verschillend. Aristophanes' hypotheseis zijn afkomstig uit de tekstuitgave die deze filoloog in de 3de eeuw v. C. voor de tragici maakte. Ook Thomas Magisters hypotheseis stammen uit een teksteditie. Maar vermits de anonieme hypotheseis de lectuur van het stuk vervangen, moeten ze, aldus Zuntz, afkomstig zijn uit een afzonderlijk werk, waarin - ik citeer - „the Tales from Euripides were retold for the use of readers interested in mythology rather than in poetry”.

De naam *Tales from Euripides* werd door Zuntz ontworpen omdat Wilamowitz deze hypotheseis vergeleken had met de *Tales from Shakespeare*, waarin Charles en Mary Lamb de stukken van Shakespeare navertelden. Deze zijn weliswaar veel uitvoeriger en hebben een grotere literaire waarde dan de *Tales from Euripides*, maar het opzet is hetzelfde. Tweehonderd jaar na Shakespeare kon men nog wel voor diens verhalen belangstelling tonen, maar niet iedereen had toen nog het nodige geduld en de nodige taalkennis om het hele œuvre te lezen. Zo ook moet men op een be-

paald moment opgekeken hebben tegen de lectuur van Euripides' werk. Daarom is het ook waarschijnlijk dat *de Tales from Euripides*, of hoe men ze ook wil noemen, alle toen nog bewaarde tragedies omvat hebben.

Zuntz baseerde zijn theorie op een, in 1933 gepubliceerde papyrus, die achtereenvolgens de hypotheseis bevatte van Euripides' *Rhesus*, *Rhadamanthus en Scyrii* en waarin de hypothesis van *Rhesus* overeenstemde met die uit de manuscripten bekend. De twee andere, horende bij verloren stukken, waren duidelijk van hetzelfde type en bewezen dat de *Tales from Euripides* in elk geval meer dan de nu nog bewaarde tragedies omvatte. Het belangrijkste bewijsmateriaal kwam pas in 1962 aan het licht met een papyrus uit Oxyrhynchus waarin 23 hypotheseis geïdentificeerd werden, alle bij stukken van Euripides. Drie stemden overeen met reeds bekende hypotheseis, de overige hoorden bij verloren tragedies. Sindsdien hebben nog andere papyri de juistheid van Zuntz theorie bewezen. Zij zijn steeds alfabetisch gerangschikt en worden ingeleid door de titel van het stuk en, ter identificering, door het eerste vers van de tragedie.

Merkwaardig is evenwel dat reeds een goede vijftig jaar voor het verschijnen van de eerste papyrus, Wilamowitz tot de constatering was gekomen dat de hypotheseis van Euripides' stukken ooit in een afzonderlijk werkje moesten uitgegeven zijn. Dit „peculiaris libellus" zoals hij het noemde, moest tot in de laat-byzantijnse periode bestaan hebben. De idee vond toen weinig bijval. „An ein Sammelbuch mit Hypotheseis glaube ich nicht", repliceerde Radermacher kortweg.

Wilamowitz was tot dit besluit gekomen door het werk van bepaalde mythografen te onderzoeken. Het verhaal over Pentheus bijvoorbeeld, die weigert Dionysus te vereren, vertoont bij Apollodorus letterlijke parallellen met de hypothesis van de *Bacchae*. Ook met hypotheseis van verloren stukken komt Apollodorus vaak overeen en soms, wanneer noch de tragedie, noch de hypothesis bewaard is, vertelt hij het verhaal op dezelfde manier als de latijnse mythograaf Hyginus. Beiden moesten dus – zo redeneerde Wilamowitz – op dezelfde bron teruggaan en, daar zij af en toe Euripides' naam uitdrukkelijk vermelden, werd het duidelijk dat het zijn tragedies waren die de basis voor hun verhalen gevormd hadden. De opvallende formele overeenkomsten in beider verhaaltrant bewijzen echter dat niet de stukken zelf maar veeleer reeds samenvattingen, als onmiddellijke bron hadden gediend. Daar deze overeenkomsten bovendien telkens voorkomen waar het typische kenmerken van de anonieme hypotheseis betreft, ligt het voor

de hand dat bedoelde samenvattingen de *Tales from Euripides* waren. De *Bibliothek* van Apollodorus en de *Fabulae* van Hyginus behoren echter tot de compilerende en excerperende literatuur zodat de *Tales* zeker niet hun enige bron waren. Dit verklaart waarom er naast overeenkomsten ook duidelijke verschillen voorkomen en waarom niet voor elke hypothesis een corresponderende passage bestaat. Verder is het niet uitgesloten dat men tussen de *Tales* en beide mythografen een of meer tussenschakels, dus intermediaire werken, moet aannemen, die op hun beurt een deel van de afwijkingen kunnen verklaren.

Met zekerheid mag men in elk geval stellen dat latere mythografen, in het bijzonder de auteurs van de *Bibliothek* en de *Fabulae*, voor bepaalde mythen op de anonieme collectie hypothesen teruggaan. Of deze verzameling een directe of indirecte bron vormde blijft een open vraag, onder meer omdat ook in verband met het werk van Apollodorus en Hyginus een aantal problemen onopgelost blijven. Hier ligt duidelijk nog stof voor verder onderzoek.

Bij Gregorius van Korinthe en Johannes Logothetes treffen we de twee volgende sporen van de *Tales* aan. Elk van beiden geeft in zijn commentaar op een ouder retorisch tractaat, ter illustratie de hypothesen van Euripides' *Melanippe*, *Pirithoüs* en *Stheneboea*. *Melanippe* en *Stheneboea* zijn toevallig ook in de papyri bewaard en het betreft wel degelijk dezelfde hypothesen. Op het eerste gezicht hebben Gregorius en Johannes, net als Apollodorus en Hyginus, de collectie anonieme hypothesen gebruikt. Johannes citeert echter naast de hypothesen van deze drie tragedies, een aantal verzen uit hun proloog en ook Gregorius last regelmatig citaten in. Hun bron moet bijgevolg een tekstuitgave geweest zijn waarin de hypothesen reeds voorkwamen. Het feit is belangrijk. Immers zo de *Tales* oorspronkelijk een afzonderlijk werkje vormden, moeten ze op een bepaald moment, in een of andere teksteditie aan de verschillende tragedies verbonden zijn, vermits zij op die manier in de middeleeuwse manuscripten voorkomen. Dit moet dus ten tijde van Gregorius en Johannes, omstreeks de 12de eeuw, reeds het geval geweest zijn. Maar er is meer. Het feit dat beiden, Gregorius en Johannes, net dezelfde hypothesen ter illustratie citeren, wijst erop dat ze deze teksteditie niet rechtstreeks, maar via eenzelfde intermediaire bron, gebruikt hebben, een bron waarin de hypothesen uit de editie reeds verwerkt waren.

De *Tales from Euripides* waren dus reeds vóór de tijd van Gregorius en Johannes in een uitgave van de tragedies opgenomen. Wanneer precies en door wiens toedoen is onzeker. Vermits

deze editie *Melanippe* en *Stheneboea* - twee nu niet meer bewaarde stukken - bevatte, mag men het o.i. evenwel als volgt stellen : de anonieme hypotheseis waren, los van hun oorspronkelijke collectie, in tekstuïtaven verspreid nog vooraleer de zogenaamde keuze bepalend was geworden.

Mettertijd immers werden de tragedies in het privé minder en minder gelezen en uiteindelijk vormden zij alleen nog schoollectuur. Daar niet alle stukken voor de school geschikt bleken, werd op een gegeven ogenblik, een keuze doorgevoerd die zich voor Euripides tot een tiental stukken beperkte. Voor de overige tragedies, o.a. voor *Melanippe* en *Stheneboea*, betekende deze keuze het begin van een gewis verdwijningsproces. Wanneer nu deze keuze zich doorgezet heeft weet men niet zeker ; meestal spreekt men van de 5de eeuw n. C. Men mag dus aannemen dat de *Tales* omstreeks dat moment - desgevallend reeds vroeger of ten laatste in de 6de eeuw - in een tekstuïtave verspreid waren.

Hierbij kan men de vraag stellen of zij daarna als collectie, dus als afzonderlijk werk, verloren gingen of integendeel bewaard bleven, meer bepaald zoals Wilamowitz dacht, tot in de laat-byzantijnse periode. Wilamowitz vond namelijk nog sporen van hypotheseis van verloren stukken in de 12de eeuw, m.a.w. sporen in de periode na de keuze van hypotheseis voor stukken die niet tot de keuze behoorden. Dit spoor wordt gegeven door Tzetzes die in zijn *Prolegomena de Comoedia*, kort en bondig, zoals de anonieme hypotheseis, het verhaal van Syleus vertelt. Hij wil ons doen geloven dat hij dit nu verloren stuk van Euripides, zelf gelezen heeft. Elders verwijst hij naar een werk van zijn hand waarin hij 52 stukken van Euripides bespreekt. Wie Tzetzes kent weet dat deze 12de eeuwse commentator er niet voor terugdeinst zichzelf als belezen en geleerd man voor te stellen. Dat in zijn tijd nog 52 tragedies van Euripides bestonden, in een tijd waar men van elk der drie grote tragici nog amper drie stukken las, is meer dan verdacht. Veeleer heeft Tzetzes geen 52 tragedies maar 52 hypotheseis gelezen. De *Tales from Euripides* zouden dan in de 12de eeuw als afzonderlijk werk nog bestaan hebben. Daar we over Tzetzes en zijn bronnen zeer weinig weten is voorzichtigheid hier evenwel geboden, maar één zaak is zeker : de *Tales from Euripides* was een werk dat grote invloed uitoefende - samenvattingen van stukken kon iedereen wel eens gebruiken - en dat lang bestaan heeft. Hoe lang moet nog verder onderzocht worden.

Het wordt nu duidelijk waarom deze hypotheseis voor de moderne filologie belangrijk zijn. Apollodorus, Hyginus, Tzetzes, mythografen, scholiasten, commentatoren, de keuze, heel het

probleem van de tekstoverlevering en het boekwezen in de oudheid, dit alles zijn onderwerpen waaraan nog vele vraagtekens verbonden zijn. Daar de *Tales* met al deze problemen verband houden, kunnen zij er op hun manier toe bijdragen enig licht op deze moeilijkheden te werpen.

Hoe belangrijk het werk ook was, omtrent zijn auteur tast men in het duister. In de geschiedenis van de hypothesiografie zijn slechts weinige namen bekend. Sommigen hebben gemeend de auteur te mogen identificeren met Dicaearchus van Messene, een peripateticus die omstreeks 300 v. C. werkzaam was. Dicaearchus heeft inderdaad hypotheseis geschreven, maar men neemt nu meestal aan dat die van een heel ander genre waren, veeleer vergelijkende studies over de behandeling van eenzelfde thema bij diverse auteurs. Wij weten in elke geval te weinig over deze man om welke van de bewaarde hypotheseis op zijn naam te zetten. Verder worden in de manuscripten twee hypotheseis van stukken van Sophocles aan een zekere *Σαλούσιος* toegeschreven. Wie dit is, is echter allerminst duidelijk en zijn naam met de *Tales* verbinden zou nergens op steunen. Andere namen komen niet in aanmerking. Men kan eventueel nog zoeken naar personen die min of meer als auteur zouden passen maar dit alles heeft o.i. geen enkele zin. De *Tales* zijn anoniem overgeleverd en zolang geen nieuw materiaal aan het daglicht komt, in de papyri bijvoorbeeld, blijft het identificeren van hun auteur een gok. Krenn heeft zelfs de mening geopperd dat de collectie, gezien haar omvang, onmogelijk het werk van één enkel man kan zijn. Een team van grammatici aannemen is een oplossing die de anonimiteit kan verklaren evenals bepaalde verschillen tussen de hypotheseis onderling, maar het lijkt ons niet noodzakelijk. Uit de oudheid zijn ten slotte meer figuren bekend die zich zeer productief getoond hebben.

Belangrijker dan het zoeken naar een auteur lijkt ons het dateren van deze hypotheseis. Tot voor de ontdekking van de papyri, werden zij, zoals gezegd, met de nodige minachting naar de byzantijnse periode verwezen. De papyri, waarvan de oudste uit het einde van de 1ste eeuw n. C. dateert, bewezen echter dat de collectie in de 2de eeuw n. C. al bestond. Apollodorus' *Bibliothek* en Hyginus' *Fabulae* zijn voor verdere precisering van de datum weinig bruikbaar omdat over de datering van beide werken ook geen consensus bestaat. De data schommelen hier tussen de 1ste eeuw v. C. en de 2de eeuw n. C.

Ook de vergelijking met andere verzamelingen van dezelfde aard biedt weinig houvast. Naast de *Tales from Euripides* bestaan o.a. nog samenvattingen van Menanders komedies, van de *Ilias* en

de Odyssee en van Callimachus' werken, collecties die echter evenmin met absolute zekerheid te dateren zijn. De papyri waarin zij overgeleverd zijn geven dezelfde *terminus ante quem* als de papyri van de *Tales* : einde 1ste-begin 2de eeuw n. C. De *Tabulae Iliacae*, samenvattingen van de Ilias in inscripties bewaard, kunnen deze terminus iets vervroegen. De inscripties zelf behoren tot de augusteïsche periode, zodat de samenvattingen vroeger te dateren zijn. Al deze sporen wijzen in feite in de richting van de eeuwwisseling : 1ste eeuw v. C. - 1ste eeuw n. C.

Als *terminus post quem* geldt de creatieve hellenistische periode. Met werken als de *Tales* zijn we immers terechtgekomen in de tijd van de *digest*. De griekse literatuur heeft haar scheppingskracht verloren en grijpt terug naar de verworvenheden van het verleden. Deze worden samengevat, gecommentarieerd, geëxcerpeerd en gecompileerd. Dergelijke werkwijze blijkt typisch vanaf de 1ste eeuw v. C. Eerste eeuw voor of eerste eeuw na C. is slechts een approximatieve datum voor een bepaalde soort literatuur waartoe de *Tales from Euripides* behoren, maar met grotere nauwkeurigheid zijn zij wellicht niet te dateren.

Men kan zich ten slotte nog afvragen of Euripides de enige tragicus was wiens stukken in een collectie hypotheseis werden samengevat. Hebben er geen *Tales from Sophocles* of *Aeschylus* bestaan ? Wij menen van niet. Eerst en vooral omdat er voor hen geen hypotheseis bewaard zijn die voldoende onderlinge verwantschap vertonen om uit een collectie te stammen. Vervolgens zou het o.i. geen zin gehad hebben om voor elk van de drie grote tragici zulk een samenvatting te maken. Aangezien ze alle drie in ruime mate dezelfde mythologische onderwerpen behandeld hebben, konden drie collecties elkaar alleen maar overlappen, in het bijzonder omdat de hypotheseis meer in de mythe dan in de tragedie geïnteresseerd zijn. Waarom juist Euripides' stukken als basis voor de collectie dienden ligt voor de hand : van de drie is hij diegene die na zijn dood, in de hellenistische en romeinse tijd, de meeste bekendheid en het meeste succes genoot.